

Oponentský posudek disertační práce

Jiří Dosoudil: Eschatologický význam Ježíšova zmrtvýchvstání

Předloženo na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v roce 2023

vedoucí práce: doc. PhDr. Mireia Ryšková, Dr. theol.

1. K formě

Předložená práce je středního rozsahu, vlastní text zabírá 324 stran, k tomu 16 stran bibliografie. Seznamovaná literatura je převážně anglojazyčná, soupis však obsahuje také německy či polsky psané studie (i když některé původně německé knihy, např. komentář R. Schnackenburga k Janovi, jsou užívány v anglickém překladu).

Před soupisem literatury je uveden seznam používaných zkratk (str. 337–338), převážně to jsou zkratky názvů biblických knih, není však zřejmé, podle jakého klíče jsou seřazeny (některé prorocké knihy jsou uvedeny až za knihami Nového zákona – zřejmě důsledek nevhodně užitě funkce sloupců v textovém editoru): pro tento účel by měly být seřazeny abecedně. Na použitou literaturu je odkazováno – zdá se, že pečlivě a poctivě – obvyklým způsobem v patových poznámkách. Ty jsou občas používány také k odkazům na biblická místa nebo ke křížovým odkazům uvnitř práce. Výjimečně se stane, že na tutéž kapitolu je v rozsahu dvou sousedních vět odkazováno jednou v závorce a vzápětí v patové poznámce (tak na str. 30 ve 2. odstavci, podobně na str. 83). Též výjimečným případem je nesrozumitelná pozn. 479 na str. 127, kde není zřejmé, o kterém biblickém textu je v ní řeč. Odkaz na práci Gravesa na str. 33 (pozn. 15) je bez úplných bibliografických údajů a v seznamu literatury tato položka chybí. Pokud jde o primární prameny, několik málo citací z jiné než biblické literatury, např. odkazy na církevní otce (str. 33: Justin, str. 35: Theofilos) jsou přeloženy z anglických překladů.

Práce je psána je víceméně srozumitelnou a gramaticky správnou češtinou, s jen občasnými klopýtnutími, z nichž mnohá by bylo možno zahrnout mezi překlipy (např. str. 127: „touhu o to“ – správně toužit „po něčem“, na str. 143 vypadlo z předposlední věty slovo „zaměření“, naopak na str. 182 zřejmě ve větě „Jeho zjevovatelská vyvýšení funkce...“ zůstalo slovo navíc, „Dar ducha“ na str. 192 měl mít opačně rozmístěna velká písmena). Některé další chyby jsem vyznačil do tištěného exempláře. Občas se objeví poněkud neobvyklé tvary jako adjektivum „druhochrámový“ (např. na str. 8, 19, 29, 50, 59, 61, 315), či poněkud nešikovné formulace jako (několik příkladů namátkou) „materiál, který náleží ke vzkříšení“ (str. 129), „přebrali“ místo „převzali“ (str. 164), „předurčená Boží režie“ (str. 184, podobně „předurčený Boží plán“ na str. 246), „ženy zjišťují, že Ježíš byl vzkříšen“ (str. 201) – ženy ve skutečnosti nic nezjistily (vlastním badáním), vše jim bylo oznámeno, „obě výpovědi... mají odlišnou funkci“ (str. 247) – spíše snad „každá z obou výpovědí má jinou funkci“. Na str. 127 (a podobně na str. 218) se objevuje poněkud kryptické tvrzení, že „o vzkříšení věřících Pavel hovoří jako o prodloužení Ježíšova vzkříšení“ – v jakém smyslu má vzkříšení nějakou délku či trvání, které je možno prodloužit? Na str. 217 je metafora užitá v podobně neprůhledném spojení „prodloužení Písem“. Některé formulace působí jako nedomyšlené – např. 122: „Kristovým vzkříšením se dalo Boží spásné dílo do pohybu“ – před tím v pohybu nebylo?

Na hranici formálního a obsahového aspektu je způsob uvádění biblických textů na začátku oddílů (kapitolek), v nichž jsou tyto texty vykládány. Biblický text je uváděn vždy ve dvou sloupcích, v řeckém originále a v českém překladu autora. Zalomení jednotlivých řádků však autor zjevně ponechal na textovém editoru, ani české a řecké řádky si neodpovídají. Odhlédneme-li od toho, že i sem se vloudilo nepříjemné formální přehlédnutí (v textu Ef 1,19–20 na str. 99 je závěrečná fráze v. 19 zopakována na začátku v. 20), je škoda, že se autor nepokusil graficky naznačit nějaké vnitřní členění textů, které by přehledně odhalilo jejich strukturu, zvláště by se to nabízelo v případě textů, v nichž jsou pravděpodobně citovány starší formule. Odvažují se odhadnout, že by to bylo pomohlo i autorovi při exegesi.

2. K obsahu a metodě

Autor se pustil do náročného tématu, jehož obtížnost má především dvě příčiny. Jednak je vzkříšení skutečnost, která se vymyká lidské zkušenosti s vlastní existencí a se světem, takže je i myšlenkově obtížně uchopitelná. Na druhé straně je svědectví o vzkříšení Ježíše z Nazareta a domýšlení jeho důsledků od počátku ústředním tématem křesťanské víry, což znamená, že se jím zabývali a zabývají mnozí teologové, v neposlední řadě i biblisté, takže i jen celkově přehlednout tuto produkci je dnes pro jednotlivce sotva možné. Vzkříšení je tedy téma samo o sobě obtížně uchopitelné a zároveň je obtížné nějak originálním způsobem přispět do bohaté diskuse o něm.

Úkol, který si předsevzal, autor ohlašuje už v názvu své práce a obšírněji pak v krátké úvodní kapitole (str. 11–13). V obou případech poměrně vágně: čtenář, který je poučen o tom, že vzkříšení samo je pojem eschatologický, je zvědav, co specifického se o jeho „eschatologickém významu“ z předložené práce dozví. V Úvodu je pak výchozí otázka formulována, opět dosti obecně, jako otázka exegetická: „co se oním vzkříšením v biblické řeči původně mínilo“ (str. 11) a o kousek dále je cíl autorova úsilí popsán jako „pochopení původního významu a záměru“ biblických textů, v nichž je o vzkříšení řeč. Soubor zkoumaných textů je omezen na kánon Nového zákona. To je na jednu stranu pochopitelné vzhledem k tomu, že i tak je to materiál dosti rozsáhlý, na druhou stranu je to problematické vzhledem k tomu, že pojem vzkříšení se vyvíjel zřejmě především v oblasti raněžidovské literatury období druhého chrámu, tedy mimo hranice kánonu. Tento problém se projevuje především v kap. 3, věnované genezi pojmu vzkříšení v židovské tradici, jež je zřejmě ve všech ohledech pro raněkřesťanské (novozákonní) myšlení hlavním a určujícím zdrojem, ten je tu však omezen jen na Starý zákon (jakkoli na str. 29 autor mluví o potřebě znalosti „judaismu druhochrámového – *sic!* – období“).

Celkový rozvrh práce je snadno srozumitelný. Tři přípravné kapitoly přinášejí „povinný“, dosti stručný, přehled dosavadního bádání (kap. 1, 15 stran) a pohled na možné myšlenkové zdroje novozákonního pojmu vzkříšení: kap. 2 je věnována „vzkříšení v pohanském světě novozákonního období“ (lze však skutečně mluvit o pojmu vzkříšení v tomto prostředí?) a již zmíněná kap. 3 Starému zákonu. V dalších kapitolách autor postupně exegeticky prochází novozákonní texty, jež se podle jeho soudu nějak o vzkříšení vyjadřují. Tyto texty rozděluje do tří velkých skupin: Pavlovy a pavlovské listy (kap. 4), evangelia (kap. 5), ostatní spisy Nového zákona, tj. Skutky, obecné epištoly (zařazuje sem i List Židům) a Zjevení Janovo (kap. 6). Poslední kapitolu práce tvoří (podobně jako Úvod nečíslovaná) jedenáctistránková Závěrečná reflexe.

Při bližším pohledu na tento rozvrh však vyvstávají otázky. Základní metodické rozhodnutí „jít po textech“, tedy vyjít ze synchronního zkoumání materiálu, je obecně sympatické, neboť nestaví na apriorních předpokladech o historii textů a jejich částí. V případě zkoumání jako je toto se však přece jen diachronní hledisko vnucuje: celkem přirozenou cestou k lepšímu porozumění výpovědím o vzkříšení, ke zpřehlednění jejich vzájemných vztahů, je otázka po vývoji tohoto pojmu. Avšak i kdybychom synchronní pohled přijali za vhodný, nezmizí otazníky nad rozvržením, tj. především seřazením látky, s nímž se v předložené práci setkáváme. Ostatně, jistý aspekt diachronie autor přece jen uplatňuje, když např. u Pavla začíná svůj výklad u – hypoteticky – předpavlovských formulací, mezi něž ovšem zařazuje většinu Pavlových textů, jimiž se zabývá (4.2 Vyznavačské formule, 4.3 Další tradiční materiál). Není však vůbec jasné, proč texty řadí tak, jak je řadí – nepokouší se o žádnou typologii jednotlivých formulací či myšlenkových schémat, nesleduje hledisko historické (od nejstarších epištol k mladším). Podobně v případě evangelií: nejprve sice postupuje podle stáří jednotlivých spisů (blíže nediskutovaného, nicméně široce uznávaného Mk–Mt–Lk–J), pak se však věnuje samostatně příběhům o nalezení prázdného hrobu a o setkání se vzkříšeným Ježíšem – aniž by např. vysvětlil, jaké důvody jej vedly k to-

mu, že do jedné podkapitoly (5.5) spojil látky tak výrazně odlišné povahy. Naopak do pojednání ve dvou různých kapitolách od sebe oddělil dvě části Lukášova díla (evangelium a Skutky), ačkoli o nich mluví jako o „diptychu“ (str. 211, 237, 241, atd.). Vyprávění o setkáních se Vzkříšeným pak rozděluje do dvou skupin na zjevení ženám a učedníkům, zatímco často užívané rozlišení těchto oddílů podle místa na zjevení galilejská a jeruzalémská ani nezmiňuje jako možnost.

Určitý pokus o typologické roztrídění pojednávaných textů přece jen v práci najdeme, ovšem bez přesvědčivého zdůvodnění. Pojem vzkříšení autor považuje za „složený“ motiv (str. 57) a rozlišuje mezi výpovědmi o vzkříšení v užším a v širším smyslu – rozuměj jednak výpovědmi o individuálním vzkříšení Ježíše a o individuální naději věřícího, jednak výpovědi o vzkříšení jako budoucnosti světa. Pojetí vzkříšení v této druhé kategorii je na str. 58 ovšem charakterizováno poněkud nepřiměřeně jako „velkolepý proces proměny světa“ – je možno o vzkříšení uvažovat jako o „procesu proměny“?

Jestliže autor provádí alespoň tuto předběžnou úvahu o vzkříšení jako myšlenkové kategorii, nepokouší se nijak systematicky analyzovat či roztrdídit termíny, které jsou v novozákonní řeči o vzkříšení užívány – tedy sám termín „vzkříšení“ (a jeho dva řecké podklady *ανιστημι* a *εγειρω* – s nimi pracuje, celkem oprávněně, jako se synonymy, ale neklade si vůbec otázku, zda tato dualita třeba něco neznamená), jeho vztah k alternativní metafoře „vyvýšení“, dále motiv „obživení“, případně „nového stvoření“). Všechny vyjmenované termíny se samozřejmě objevují ve výkladech oddílů, v nichž jsou obsaženy, a jsou při těch jednotlivých příležitostech nějak vykládány, ale chybí jakýkoli souhrnný pohled. Podobně by se nabízelo prozkoumat jazyk výpovědi o vzkříšení prostřednictvím systematické analýzy myšlenkových figur (či schémat, spojení).

Pokud jde o klíčové pojmy, není ani zcela jasné, co autor rozumí eschatologií (kterou hned na začátku, na str. 12, charakterizuje jako „oblast“): ačkoli v závěrečném shrnutí užívá pojmu „roz-dvojená eschatologie“ (k němu se ještě vrátíme), na jiných místech se zdá, že mu eschatologie splyvá s futurálním výhledem k „posledním věcem“ (na str. 219 mluví o tom, že evangelista Jan v závěru svého spisu „nesleduje eschatologické přesahy Ježíšova vzkříšení“ a míní tím zřejmě, že janovské závěrečné oddíly jsou zaměřeny do „života církve“, tedy do přítomnosti svých čtenářů: má to znamenat, že Jan nepovažuje existenci církve za skutečnost eschatologickou? Podobně na str. 280 mluví o „absenci eschatologického zaměření výpovědi o Ježíšově vyvýšení“ v Listu Židům.

Těžištěm práce jsou tedy exegetické výklady jednotlivých textů, v nichž se buď explicitně nebo implicitně mluví o vzkříšení. Tyto výklady obsahují leccaký zajímavý postřeh, naprostou většinu jejich materiálu ovšem tvoří názory a pozorování jiných vykladačů, které autor pilně cituje. U každého oddílu se zabývá řadou detailů, z nichž mnohé však s tématem práce nesouvisí. Žádnému jednotlivému problému, ale ani žádnému z probíraných oddílů se nevěnuje se soustavnější pečlivostí, v níž by nabídl vlastní analýzu. Jednotlivá tvrzení jsou jen stručně nadhozena, většinou s odkazem na nějaký komentář nebo studii. Nedá se říci, že by někde s jinými badateli skutečně vstoupil do rozhovoru. Výklad působí roztěkaně, soustředění k otázce, kterou práce sleduje, v něm není zřejmé, čtenář se v něm snadno ztrácí. Celá práce pak navzdory svému rozsahu a množství vykládaných textů působí fragmentárně, připomíná spíš sebrané výpisky zajímavosti než souvislou argumentaci prověřující nějakou tezi.

Závěr, k němuž práce dospívá, je celkem nepřekvapivý: Ježíšovo vzkříšení je v novozákonních textech líčeno jako událost eschatologické povahy a jsou z něj vyvozovány důsledky jak pro („poslední“) budoucnost, tak pro přítomnost existence věřících, je tedy možno mluvit o „roz-dvojené perspektivě“. Vzkříšení je také dosvědčováno jako projev přímého Božího zásahu, jeho moci. Na úplný závěr Závěru je pak – podle mého soudu poněkud neústrojně – jako „epilog“ připojena úvaha o současné politické situaci světa, jež je z pohledu autora určena především válkou na Ukrajině a nasvědčuje spíš Huntingtonovu „střetu kultur“ než Fukuyamově „konci dějin“.

V celku tedy předložená práce neříká nic, co by vzbuzovalo odpor nebo svádělo k polemice. To je však způsobeno především tím, že její „závěry“ jsou značně obecné, nespécifické. V detailu exe-gese jednotlivých míst by se řada věcí, které vidím jinak, našla, polemika by však byla obtížná, neboť tato tvrzení jsou předkládána bez podrobnější argumentace, jen tak, většinou s odkazem na jiné autory, takže není zřejmé, proč se autor posuzované práce rozhodl právě pro ně. Řada tvrzení v exegetické části se samozřejmě předpokládá něco, co podle mého názoru vůbec samozřejmě není a vyžadovalo by to podrobnější zdůvodnění. Např. předpoklad, že vzkříšení je u Marka (a případně i v dalších evangeliích) chápáno jako „vyvrcholení trajektorie“ (samo o so-

bě nepřiliš jasná metafora) Ježíšových „zázraků a mocných činů“ (tak na str. 130). Je tomu opravdu tak – je vzkříšení chápáno jako zázrak? Nebo je tradice o Ježíši-divotvorci do perspektivy vzkříšení zpětně zařazena Markem a podle něj i ostatními evangelisty? Týž předpoklad autor projevuje i ve vztahu k Janovu evangeliu, když tvrdí, že vzkříšení je tam chápáno jako „poslední a největší z řady znamení“ (str. 172). Je tomu skutečně tak? Jaké jsou pro to doklady v Janově textu? Ve výkladu 1K 15 – textu, který je podle mého soudu pro téma práce klíčový a je v ní bůhvíproč rozdělen do jejích různých částí – postrádám vážně položenou otázku, co je vlastně v pozadí verše 12, tedy co vlastně tvrdili „popírači vzkříšení“. Takto by bylo možno pokračovat, některé dílčí otázky či problémy jsem poznamenal do výtisku práce.

Jak již zmíněno, množství literatury v předložené práci zpracované je značné a to, že exegetickou diskuzi k jednotlivým oddílům nezpracoval v úplnosti, autorovi nevytýkám. Nicméně si nemohu odpustit vyjádřit překvapení, že jeho pozornosti zřejmě unikla dvě díla českých biblistů, jejichž příspěvek je významný i v souvislosti celosvětové diskuse. Je to jednak studie *Bláznovství kříže* (věnovaná „smyslu a významu paradoxu v Novém zákoně“), v níž J. B. Souček již v roce 1932 formuloval tezi o „rozdvojené eschatologii“ jako charakteristickém rysu Pavlova a vůbec raněkřesťanského teologického myšlení (zejm. str. 33–36 původního vydání), jednak zásadní monografie Součkova žáka Petra Pokorného *Vznik christologie* (původně německy 1985, česky 1988), v níž je s přesvědčivou argumentací předložena představa o prvních krocích, jimiž se poselství o vzkříšení stalo jádrem křesťanského svědectví a naděje. Obě tyto knihy by byly mohly autorovi poskytnout pro jeho výklad dobrý orientační rámec. Pokorného studie především s ohledem na vztah mezi svědectvím o Ježíšově vzkříšení a konceptu obecného vzkříšení (svědectví o vzkříšení Ježíše, tedy jednotlivce v minulosti, je modifikací představy vzkříšení všech, případně jen spravedlivých, jako součásti poslední budoucnosti, toto svědectví pak zase modifikovalo podobu budoucí naděje, k níž se stalo klíčem), Součkův model „rozdvojené eschatologie“ (termín se v práci objevuje na str. 324, ale není systematicky využit) pak mohl posloužit jako srozumitelný popis této druhé modifikace.

3. Hodnocení

Předložená práce představuje spíše výkon píle než exegetické zdatnosti, prokazuje schopnost autora pracovat s odbornou literaturou, méně však už jeho vlastní analytický úsudek. Podařilo se mu potvrdit, že vzkříšení je skutečně ústředním pojmem raněkřesťanského myšlení zachyceného ve spisech Nového zákona, že je to pojem eschatologický a že svědectví o vzkříšení Ježíše z Nazareta významně utvářelo eschatologické představy raného křesťanstva. O těchto skutečnostech ovšem, pokud vím, v novozákonním bádání není sporu. Jak jinak by se také o vzkříšení mělo uvažovat, když termín sám pochází z apokalyptických, tedy povýtce eschatologicky zaměřených tradic? Zajímavější je podle mne otázka, jaká eschatologie je ze svědectví o Ježíšově vzkříšení odvozována. Je opravdu ústředním schématem novozákonní (a tedy posléze prostě křesťanské) eschatologie Boží plán a jeho plnění, jak je zřejmě přesvědčen autor předložené práce (srov. str. 70, 76, 84, 98, 113, ... 315, 319, 323)?

Poslední rozhodnutí, zda výkon předložené práce splňuje nároky na doktorskou disertaci, chci ponechat zkušební komisi. Proto – se značným váháním – práci *doporučuji k obhajobě*.

Při ní by autor měl odpovědět alespoň na některé otázky, které jsem zde položil, a pomoci tak komisi zvážit otázky:

- Vstupuje v práci do rozhovoru s nějakým konceptem novozákonní eschatologie? Jak?
- Osvětluje novým způsobem nějaký dílčí problém chápání vzkříšení? Který?
- Přináší řešení nějakého exegetického problému? Kterého?
- Předkládá ucelenou koncepci či originální shrnutí bádání ohledně tématu, jež si v práci stanovil?

V Nymburce, 2. 10. 2023

doc. Jan Roskovec, Ph.D.